

ZBIGNIEW M. SKAŁUBA
Instytut Budownictwa Mieszkaniowego
Warszawa

DZIAŁALNOŚĆ BUDOWLANA GOSPODARSTW CHŁOPSKICH W ROKU 1959/60

Stan budynków gospodarskich na wsi nie jest zadowalający. Według szacunku Instytutu Organizacji i Mechanizacji Budownictwa¹ w 269,3 tys. indywidualnych gospodarstw rolnych w 1957 roku występował brak budynków inwentarskich. Można dyskutować, czy we wszystkich tych gospodarstwach inwentarskie budynki rzeczywiście były niezbędne, nie można jednak negować, że brak tych budynków nie pozwala na podniesienie produkcji hodowlanej². Stan techniczny wiejskich zabudowań pozostawia wiele do życzenia, gdyż dużo budynków jest poważnie zużytych. Według Państwowego Zakładu Ubezpieczeń w 1957 roku 18% budynków było zniszczonych w ponad 50% i wymagało kapitalnego remontu lub rozbiórki, a 36% budynków wymagało średniego remontu³.

Ministerstwo Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych ocenia roczne potrzeby budownictwa w indywidualnej gospodarce rolnej na 90 tys. budynków inwentarskich i 79 tys. budynków gospodarskich⁴.

Potrzeby budowlane gospodarstw rolnych nie ograniczają się wyłącznie do wymienionych budynków. Składową częścią gospodarstwa jest też budynek mieszkalny, który nie może być uważany za obiekt nieprodukcyjny. Posiadanie budynku mieszkalnego jest tak samo potrzebne, jak posiadanie ziemi, inwentarza, narzędzi itp. Mimo znacznych osiągnięć w latach powojennych⁵, niedobór mieszkaniowy określa się liczbą 3,0—4,5 mln izb mieszkalnych⁶. Stan istniejącej zabudowy nie jest dobry, co odnosi się

¹ Z. Witebski, S. Zawadzki: Potrzeby gospodarstw wiejskich indywidualnych w zakresie inwestycji budowlanych w dziewięciolecie 1957—1965, Instytut Organizacji i Mechanizacji Budownictwa, Warszawa 1960.

² Gospodarstwa nawet posiadające dostateczne zasoby paszy nie będą rozwijać hodowli i powiększać inwentarza, jeżeli brak im odpowiednich budynków. Brak budynków pośrednio odbija się i na innych działach produkcji rolniczej. Jan Kiełkiewicz: Budownictwo gospodarze warunkiem rozwoju pogłowia zwierząt w indywidualnych gospodarstwach rolnych, Gospodarka Planowa 1963, nr 11, s. 51.

³ Budynki wiejskie w 1957 r. Wyniki badania reprezentacyjnego PZU, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 1958.

⁴ Zygmunt Raciecki: Sytuacja materiałowa w budownictwie wiejskim, Budownictwo Wiejskie 1964, nr 1, s. 4.

⁵ Zbigniew M. Skałuba: Wstępna analiza sytuacji mieszkaniowej ludności wiejskiej w 1960 roku. Instytut Budownictwa Mieszkaniowego, Warszawa 1963.

⁶ Andrzej Staniak: Szacunek deficytu mieszkań ludności wiejskiej w roku 1960, Wiś Współczesna 1963, nr 6.

przede wszystkim do drewnianej zabudowy na wschodnich terenach kraju. Ale i w zachodnich województwach, gdzie zabudowa jest trwała, stan jej też bywa zły¹. Ministerstwo Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych uważa, że w indywidualnej gospodarce rolnej należałoby rocznie budować 61 tys. budynków mieszkalnych².

Potrzeby budownictwa są więc duże i pilne, tym bardziej, że w zasadzie jego celem jest uzupełnienie warsztatu produkcyjnego.

Wydawałoby się przeto, iż realizacja tak dużych potrzeb znajdzie odzwierciedlenie przede wszystkim w rozmiarach budownictwa. Analiza danych statystycznych o liczbie budynków oddanych do użytku w ostatnich latach nie potwierdza tego mniemania.

W latach 1959—1963 oddano do użytku w gospodarce nieuspołecznionej na wsi następujące ilości budynków³.

	Razem	w tym mieszkalne mieszkalno-gospodarcze
1959	91 794	42 773
1960	86 408	39 385
1961	84 352	34 753
1962	70 690	28 804
1963	66 896	27 932

Przytoczone dane obejmują nie tylko budownictwo w indywidualnej gospodarce rolnej. Obiekty niemieszkalne w zasadzie są związane z produkcją rolną, ale obiekty mieszkalne mogą być wznoszone przez ludność rolniczą i nierolniczą zamieszkałą na wsi, udziału tej ostatniej nie można określić, ponieważ brak jest informacji w tym zakresie.

Malejące rozmiary indywidualnego budownictwa ludności wiejskiej mogą budzić zaniepokojenie. Są one rezultatem wielu przyczyn, wśród których poważną rolę odgrywają zaopatrzenie wsi w materiały budowlane, możliwości wykonawstwa budowlanego oraz ekonomiczne możliwości inwestorów podejmowania budowy. Jeżeli rozmiary zaopatrzenia wsi w materiały budowlane w zasadzie wzrastały⁴ i zwiększała się liczba prywatnych zakładów rzemiosł budowlanych⁵, to można przypuszczać, że główną przyczyną spadku rozmiarów budownictwa była ograniczona zdolność ekonomiczna gospodarstw rolnych do prowadzenia budowy. Stąd zainteresowanie tymi zagadnieniami Instytutu Budownictwa Mieszkaninowego, który nie chce ograniczać swej roli jedynie do określenia potrzeb mieszkaniowych i technicznych kierunków ich zaspokojenia, ale pragnie również znać możliwości inwestorów. Częściowe wyniki pierwszego etapu badań w tym zakresie przeprowadzonych przez autora w Instytucie Budownictwa Mieszkaninowego prezentowane są w niniejszym artykule.

¹ Na podstawie wyników badań we wsiach powiatów sulęcińskiego i sulechowskiego w woj. zielonogórskim stwierdzono, że tylko 1/3 właścicieli budynków mieszkalnych i gospodarczych nie potrzebuje ich remontować, Bożena Chmielewska: Problemy stabilizacji ludności wiejskiej na ziemiach zachodnich, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1963, z. 2, s. 258.

² Zygmunt Racięcki: op. cit.

³ Rocznik Statystyczny 1964, s. 24.

⁴ Rocznik Statystyczny 1963, s. 250.

⁵ Tamże, s. 182.

Podstawa i zakres badań

Podstawą analizy są dane liczbowe rachunkowości rolnej za rok 1959/60¹. W głównej mierze oparliśmy się na danych o pieniężnych przychodach i rozchodach, co wywarło wpływ na kryterium podziału badanych gospodarstw na budujące i niebudujące. Gospodarstw, w których wystąpiły pieniężne rozchody na budownictwo było w badanej zbiorowości 619. Rozpiętości rozchodów na budownictwo w tej grupie były duże. Pięć gospodarstw rozchodziło na ten cel ponad 40 tys. zł, 17 zaś poniżej 100 zł. Trudno traktować gospodarstwa wydatkujące 100 zł na budownictwo w ciągu całego roku jako budujące. Jako dolną granicę wydatków na budownictwo na jedno gospodarstwo budujące przyjęto 500 zł, czyli sumę wyższą od ceny 1 tony cementu. Przy tym kryterium liczba gospodarstw budujących w badanej zbiorowości wynosiła 533, czyli 44% badanych gospodarstw.

Długotrwłość cyklu budowlanego przejawia się m. in. w gromadzeniu zapasów materiałów budowlanych na długo nieraz przed rozpoczęciem budowy. W 121 gospodarstwach na 683 nie budujące wartość zapasów materiałów budowlanych na początku roku przekraczała 500 zł. Gdyby te gospodarstwa także uznać za budujące, chociaż w badanym okresie nie notuje się u nich wydatków pieniężnych na budownictwo, wówczas liczba gospodarstw budujących wzrosłaby do 652, a ich udział do 54%.

Podział badanych gospodarstw na budujące i nie budujące nie jest jednak wystarczający. Działalność budowlana gospodarstw budujących jest zróżnicowana. Znajduje to odbicie m. in. w wysokości pieniężnych wydatków na budownictwo, które zależą od pieniężnych przychodów, a z kolei wywierają wpływ na kształtowanie się innych pieniężnych wydatków. Konieczne więc wydawało się utworzenie dla celów analizy, pewnych grup gospodarstw według wysokości wydatków na budownictwo.

Gospodarstwa budujące podzielono na grupy² według następującej wysokości wydatków pieniężnych na budownictwo:

0,5 — 5,0 tys. zł
5,0 — 10,0 „ „
10,0 — 20,0 „ „
20,0 — 30,0 „ „
30,0 tys. zł i więcej

¹ Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych w roku 1959/60, Instytut Ekonomiki Rolnej, Warszawa 1962. Zbiorowość ta obejmuje 1216 indywidualnych gospodarstw rolnych.

² Trudno w sposób nie budzący zastrzeżeń uzasadnić granice przyjmowanych tu przedziałów. Nie można bowiem ustalić ram, w których zamykają się wydatki na określone roboty budowlane poszczególnych obiektów, tym bardziej iż dane rachunkowości z jednego roku zazwyczaj odzwierciedlają tylko wycinek wszystkich wydatków na budowę jednego obiektu. Być może też w niektórych gospodarstwach rozchody na budownictwo odnoszą się do kilku obiektów, bądź mogą obejmować kilka rodzajów działalności budowlanej: budownictwo nowych obiektów oraz remonty i konserwację obiektów istniejących.

Biorąc pod uwagę różnice w strukturze gospodarstw rolnych, w stanie wiejskiej zabudowy, w czasokresie osiedlenia ludności i in. cały kraj podzielono na obszary:

- I — obejmujący okręgi I, II, III, X i zachodnią część VII (według nomenklatury IER), czyli województwa olsztyńskie, gdańskie, koszalińskie, szczecińskie, zielonogórskie i wrocławskie oraz małe części województw białostockiego, bydgoskiego i poznańskiego;
- II — obejmujący okręgi IV, VIII i wschodnią część VII, czyli województwa opolskie i katowickie, przeważające części województw bydgoskiego i poznańskiego oraz małą część województwa krakowskiego;
- III — obejmujący okręgi V, VI, IX i XI, czyli województwa warszawskie, łódzkie, kieleckie, białostockie, lubelskie i rzeszowskie oraz pewne części województw poznańskiego i bydgoskiego.

Dokonane połączenia okręgów o różnym stopniu zamożności, różnych społeczno-ekonomicznych warunkach itp. gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość może zniekształcać obraz. Byłoby to zapewne niepoprawne, gdyby przedmiotem badania były efekty produkcyjne, chociaż za takie można by uważać wysokość pieniężnych przychodów. W naszych badaniach łączenie okręgów jest uzasadnione zbliżonymi cechami wiejskiej zabudowy i zbliżonymi potrzebami budownictwa¹.

Mimo połączenia okręgów w 3 obszary, nie uniknięto przypadków, w których nadal w kilku pozycjach analitycznych występują dane o pojedynczych gospodarstwach (tab. 1).

Badane gospodarstwa stanowią 0,34% ogólnej liczby indywidualnych gospodarstw w Polsce. W niektórych okręgach i grupach obszarowych gospodarstw odsetek ten jest wyższy, w innych zaś niższy. Stopień reprezentatywności badanej zbiorowości jest więc mały, a szczególnie wśród gospodarstw o powierzchni do 3 ha. Dlatego trzeba się zastrzec, że prezentowane wyniki badań dotyczą pewnej grupy indywidualnie gospodarujących rolników, o której to grupie z góry wiadomo, że jest mało reprezentatywna dla generalnej zbiorowości.

Wszystkie liczby obrazujące działalność gospodarczą obliczono jako przeciętne przypadające na 1 gospodarstwo w danej pozycji analitycznej.

Własne środki pieniężne budujących gospodarstw

Podstawą działalności produkcyjnej i inwestycyjnej indywidualnych gospodarstw rolnych są przede wszystkim te środki pieniężne, jakie gospodarstwo samo przynosi. Ewentualne pożyczki ostatecznie przecież są spłacane z własnych środków pieniężnych. Wysokość tych środków jest tutaj nawet dość istotnym elementem, zarówno dla zaciągających, jak i udzielających pożyczki.

Pod pojęciem „własne środki pieniężne” rozumiemy stan kasy na początku roku gospodarczego oraz wszystkie pieniężne przychody w ciągu roku, z wyjątkiem pożyczek. Są to więc środki uzyskane w gospodarstwie w ciągu roku 1959/60 i niewykorzystane środki pieniężne z poprzedniego roku lub z lat poprzednich (zwroty wierzytelności).

¹ Zbigniew M. Skałuba: wyd. cyt., s. 104—109, rys. 19.

Tabela 1

**Indywidualne gospodarstwa rolne prowadzące rachunkowość w roku 1959/60
nie budujące i budujące według wysokości wydatków na budownictwo**

Wyszczególnienie	Ra- zem	W tym o powierzchni w ha:				
		do 3	3—7	7—10	10—14	14 i wię- cej
Ogółem	1 216	99	384	315	259	159
Gospodarstwa nie budujące	683	60	205	195	157	66
Gospodarstwa budujące	533	39	179	120	102	93
w tym o wydatkach na budownictwo w tys. zł						
0,5— 5,0	312	23	105	79	51	54
5,0—10,0	97	7	35	20	21	14
10,0—20,0	73	6	24	13	16	14
20,0 i więcej	51	3	15	8	14	11
OBSZAR I	365	21	48	112	129	55
Gospodarstwa nie budujące	270	19	37	90	96	28
Gospodarstwa budujące	95	2	11	22	33	27
w tym o wydatkach na budownictwo w tys. zł						
0,5— 5,0	64	2	9	18	16	19
5,0—10,0	15	—	1	1	10	3
10,0—20,0	15	—	1	3	7	4
20 i więcej	1	—	—	—	—	1
OBSZAR II	252	16	65	61	56	54
Gospodarstwa nie budujące	128	8	38	38	25	19
Gospodarstwa budujące	124	8	27	23	31	35
w tym o wydatkach na budownictwo w tys. zł						
0,5— 5,0	66	5	20	11	14	16
5,0—10,0	22	—	4	5	5	8
10,0—20,0	19	2	2	4	6	5
20 i więcej	17	1	1	3	6	6
OBSZAR III	599	62	271	142	74	50
Gospodarstwa nie budujące	285	33	130	67	36	19
Gospodarstwa budujące	314	29	141	75	38	31
w tym o wydatkach na budownictwo w tys. zł						
0,5— 5,0	182	16	76	50	21	19
5,0—10,0	60	7	30	14	6	3
10,0—20,0	39	4	21	6	3	5
20,0 i więcej	33	2	14	5	8	4

Analiza przeciętnych wysokości własnych środków pieniężnych badanych gospodarstw rolnych pozwala na wyciągnięcie generalnego wniosku, iż działalność budowlaną w roku 1959/60 w zasadzie prowadziły gospodarstwa zamożniejsze. W gospodarstwach budujących bowiem przeciętna wysokość tych środków była większa niż w nie budujących. Zjawisko to występuje w skali całego kraju i na poszczególnych obszarach.

Przeciętne wysokości własnych środków pieniężnych badanych gospodarstw budujących były większe niż nie budujących o następujące odsetki: ogółem o 34%, na obszarze I o 40%, II o 52%, III o 31%.

Można przypuszczać, że przedstawione kształtowanie się poziomów własnych środków pieniężnych jest wynikiem różnic struktury obszarowej badanych gospodarstw. Wśród większych gospodarstw więcej jest budujących niż wśród gospodarstw mniejszych (tab. 1). Ponieważ gospodarstwa większe są w zasadzie zamożniejsze, ich wyższy udział wśród budujących może powodować różnice w przeciętnych wysokościach własnych środków pieniężnych gospodarstw budujących i nie budujących. Należałoby wobec tego porównać jeszcze wysokość przeciętnych własnych środków pieniężnych w poszczególnych grupach badanych gospodarstw według ich powierzchni. Dokonane porównanie wykazało, że we wszystkich bez wyjątku grupach według powierzchni, na wszystkich trzech obszarach przeciętne własne środki pieniężne badanych budujących gospodarstw były większe niż nie budujących. W skali całego kraju różnice wynosiły: w gospodarstwach o powierzchni do 3 ha — rolne¹ o 6% więcej, do 3 ha — zarobkowe² — 60%, 3—7 ha 21%, 7—10 ha 21%, 10—14 ha 45%, 14 ha i więcej 35%.

Zatem wniosek, że działalność budowlaną prowadziły gospodarstwa zamożniejsze, jest chyba słuszny. Wprawdzie wysokość własnych środków pieniężnych nie mówi o całokształcie sytuacji ekonomicznej indywidualnie gospodarujących rolników, jest jednak jednym z podstawowych jej elementów.

Zależność działalności budowlanej od poziomu zamożności gospodarstw znajduje jeszcze odzwierciedlenie w porównaniu przeciętnych wysokości własnych środków pieniężnych gospodarstw o różnych poziomach rozchodów na budownictwo. Zależność taka bardzo wyraźnie występuje na obszarach I i III (tab. 2).

Przychody z produkcji towarowej. Wśród własnych środków pieniężnych główną uwagę trzeba zwrócić na przychody z produkcji towarowej. Przychody z produkcji towarowej są zasadniczym źródłem tworzenia materialnej bazy produkcyjnej gospodarstwa oraz limitują planowanie rozwoju produkcji i potrzeb nieprodukcyjnych. Dokonane obliczenia wykazują, że działalność budowlana jest prowadzona w zasadzie przez gospodarstwa, które uzyskują wyższe przeciętne przychody z produkcji towarowej. Występuje to w skali kraju i w przekroju terytorialnym. Przychody z tego tytułu w gospodarstwach budujących były większe niż w nie budujących o następujące odsetki: ogółem o 39%, na obszarze I o 45%, II o 57%, III o 34%.

¹ O przewadze dochodów z gospodarstwa rolnego.

² O przewadze dochodów spoza gospodarstwa rolnego.

Tabela 2

Własne środki pieniężne indywidualnych gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość w roku 1959/60
(W złotych na gospodarstwo)

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym na obszarze		
		I	III	II
Gospodarstwa nie budujące	42 620	45 324	52 532	35 608
Gospodarstwa budujące	57 309	63 308	80 093	46 496
w tym o wydatkach na budownictwo				
w tys. zł				
0,5— 5,0	49 696	54 064	68 734	41 255
5,0—10,0	55 021	62 554	69 261	48 277
10,0—20,0	78 468	95 081	112 696	55 405
20,0 i więcej	77 942	189 622	101 774	62 402

Podobnie jak w poprzednim przypadku, na obszarze I i III obserwuje się wyraźną zależność poziomu wydatków na budownictwo od poziomu pieniężnych przychodów, tym razem z produkcji towarowej badanych gospodarstw (tab. 3).

Tabela 3

Pieniężne przychody z produkcji towarowej indywidualnych gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość w roku 1959/60
(W złotych na gospodarstwo)

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym na obszarze		
		I	II	III
Gospodarstwa nie budujące	33 616	35 834	42 021	27 741
Gospodarstwa budujące	46 579	52 052	66 051	37 234
w tym o wydatkach na budownictwo				
w tys. zł				
0,5— 5,0	40 419	44 500	55 939	33 356
5,0—10,0	45 178	52 752	59 468	38 090
10,0—20,0	65 056	79 172	94 650	45 209
20,0 i więcej	60 483	120 827	81 864	47 640

Przychody z pracy poza gospodarstwem. Istnieje na ogół przekonanie, iż przychody z pracy poza gospodarstwem rolnym pozwalają ludności rolniczej na podejmowanie działalności budowlanej i dzięki tym przychodom występuje znaczny ruch budowlany w gospodarstwach. Stąd więc zagadnienie znaczenia pieniężnych przychodów z pracy poza gospodarstwem w budownictwie może nas szczególnie interesować.

Dodatkowe przychody gotówki mogą stanowić duże ułatwienie w realizacji budownictwa. Niemniej w gospodarstwie rolnym należy je chyba traktować jako przychody nadzwyczajne, które uzyskuje się przez wykorzystanie chwilowo, lub stale zbędnej w tym gospodarstwie wolnej siły

robotniczej. Te nadzwyczajne przychody mogą być przeznaczane na dokonywanie większych zakupów i na inwestycje. Dlatego porównanie pieniężnych przychodów z pracy poza gospodarstwem rolników budujących i nie budujących może być wskazane.

Uwagi, jakie z przeprowadzonych porównań można wysnuć, wydają się przeczyć naszym domniemaniom i ogólnej opinii. Przeciętne pieniężne przychody z pracy poza gospodarstwem rolników budujących w roku 1959/60 były mniejsze niż rolników nie budujących. Jedynie na obszarze II przeciętne przychody z pracy poza gospodarstwem budujących i nie budujących rolników były podobne. Na terenie innych obszarów pieniężne przychody z tego tytułu gospodarstw budujących były mniejsze niż nie budujących o następujące odsetki: na obszarze I o 345%, na obszarze III o 16%.

Również analiza pieniężnych przychodów z pracy poza gospodarstwem budujących rolników, o różnym poziomie wydatków na budownictwo nie wykazuje tu wyraźnych współzależności. Można nawet sądzić przeciwnie, zwłaszcza na przykładzie gospodarstw o wydatkach przewyższających 20 tys. zł, położonych na obszarach I i III (tab. 4).

Tabela 4

Pieniężne przychody z pracy poza gospodarstwem rolnym w roku 1959/60
(W złotych na gospodarstwo)

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym na obszarze		
		I	II	III
Gospodarstwa nie budujące	2 860	2 945	2 810	2 802
Gospodarstwa budujące	2 324	1 614	2 813	2 345
w tym o wydatkach na budownictwo				
w tys. zł				
0,5— 5,0	2 173	1 856	2 683	2 100
5,0—10,0	2 535	1 038	1 381	3 333
10,0—20,0	3 098	1 267	4 180	3 275
20,0 i więcej	1 732	—	3 641	801

Przyczyny, jakie powodują przedstawiony stan mogą być różne. Jeżeli gospodarstwa budujące osiągają wyższe przeciętne przychody pieniężne z produkcji towarowej, oznaczać to może, iż więcej czasu tej produkcji poświęcają. Część czasu pochłania też działalność budowlana, czynności zaopatrzeniowe itp. z nią związane. Zatem mniej mogą mieć zbędnego czasu, który można by przeznaczyć na uboczne zajęcia, o ile w ogóle taka możliwość w danej okolicy istnieje. Z drugiej strony, z uwagi na wyższe przeciętne przychody z produkcji rolnej mniej może im zależeć na poszukiwaniu dodatkowych zajęć tym bardziej, że wiązałoby się to z pewnymi obowiązkami, których spełnianie może kolidować z interesami produkcji we własnym gospodarstwie. Być może działają tu jeszcze inne przyczyny.

Wydaje się, że wpływ przychodów z pracy poza gospodarstwem na działalność budowlaną znalazłby odbicie w strukturze inwestorów i budownictwa, ale badania w tym zakresie nie mogą być ograniczone tylko do gospodarstw prowadzących rachunkowość. Wśród tych gospodarstw jest przecież bardzo niski udział najmniejszych, które w najwyższym stopniu

swój zbędny w produkcji rolnej czas przeznaczają na uboczne zajęcia. W wielu małych gospodarstwach rolnych, zwłaszcza w strefach podmiejskich, te uboczne zajęcia są podstawowym źródłem pieniężnych przychodów¹.

Gotówka w kasie oraz zwroty oszczędności, udziałów i wierzytelności.

Gospodarstwa podejmujące realizację zamierzeń wymagających wydatkowania znacznych sum pieniężnych w ciągu krótkiego okresu czasu w większym stopniu muszą gromadzić zasoby pieniężne niż gospodarstwa zaspokajające tylko bieżące potrzeby. Dlatego też i zasoby gotówki na początku roku w gospodarstwach budujących powinny być większe aniżeli w gospodarstwach nie budujących. W badanych gospodarstwach było tak istotnie. Stan kasy na początku roku w gospodarstwach budujących przewyższał stan kasy w gospodarstwach nie budujących o 46% w całej zbiorowości, o 51% na obszarze I, o 53% na obszarze II i o 40% na obszarze III.

Zasoby gotówki mogą być gromadzone nie tylko we własnej kasie gospodarstwa rolnego, ale także w kasach banków rolnych, Spółdzielni Oszczędnościowo-Pożyczkowej, Powszechnej Kasy Oszczędności oraz w formie udziałów i wierzytelności, które w każdej chwili mogą być zwrotne. W takim razie i w tym przypadku, podobnie jak poprzednio, sumy uzyskane z wycofania oszczędności, udziałów i ze zwrotów pożyczek powinny być większe w gospodarstwach budujących niż w nie budujących. Różnice w tym względzie w gospodarstwach budujących w stosunku do gospodarstw nie budujących były następujące: ogółem o 56% więcej, na obszarze I o 49% więcej, II o 87% więcej, III o 85% więcej.

Tabela 5

Stan gotówki w kasie oraz zwroty oszczędności udziałów i wierzytelności indywidualnych gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość w roku 1959/60 (W złotych na gospodarstwo)

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym na obszarze		
		I	II	III
Gospodarstwa nie budujące	4 176	4 475	5 417	3 236
Gospodarstwa budujące	6 171	6 726	8 622	5 033
w tym o wydatkach na budownictwo				
w tys. zł				
0,5— 5,0	5 239	4 173	8 536	4 419
5,0—10,0	5 400	6 779	6 762	4 555
10,0—20,0	8 347	13 427	10 306	5 260
20,0 i więcej	10 215	68 795	9 487	8 935

Powyższe zjawiska potwierdzają się nie tylko w liczbach bezwzględnych. Znaczenie zasobów gotówki w kasie oraz sum uzyskanych z wycofa-

¹ Maria Dziewicka: Chłopi robotnicy. Wyniki badań ankietowych przeprowadzonych przez Instytut Ekonomiki Rolnej. Książka i Wiedza, Warszawa 1963. Maria Czerniewska: Gospodarstwa rolne i ludność o mieszanym źródle dochodu, Instytut Ekonomiki Rolnej, Warszawa 1964.

nia oszczędności, udziałów i zwrotów wierzytelności uwidacznia się w ich udziale we własnych środkach pieniężnych, które to udziały w roku 1959/60 następująco przedstawiały się w gospodarstwach badanych:

Stan gotówki w kasie na początku roku

	nie budujących	budujących
ogółem w %	7,7	8,4
na obszarze I	7,6	7,6
II	8,4	8,5
III	7,4	8,6

Wycofane oszczędności i udziały oraz zwroty wierzytelności w ciągu roku

ogółem	2,1	2,4
na obszarze I	2,0	3,0
II	1,9	2,3
III	2,0	2,2

Rola zasobów gotówki w kasie oraz zwrotów oszczędności, udziałów i wierzytelności wzrasta w miarę wzrostu wydatków na budownictwo (tab. 5). Udziały tych środków w całości własnych środków badanych gospodarstw budujących, o różnych wydatkach na budownictwo były następujące:

0,5—10,0 tys. zł	— 10,3%
10,0—20,0 „ „	— 10,6%
20,0 tys. zł i więcej	— 13,1%

Stany wierzytelności i zapasów materiałów budowlanych. Nie tylko zwroty wierzytelności w ciągu roku, ale również ich stan na początku roku mogą nas interesować. W badanych gospodarstwach budujących przeciętne wierzytelności na początku roku były w zasadzie większe niż w gospodarstwach nie budujących.

Wierzytelności te były też przeważnie większe w gospodarstwach budujących, o wyższych wydatkach na budownictwo. W stosunku do gospodarstw nie budujących stany wierzytelności na początku roku były większe, w gospodarstwach budujących według wielkości wydatków na budownictwo:

ogółem	o 28%
w tym	
0,5—10,0 tys. zł	o 12%
10,0 tys. zł i więcej	o 79%

Wiadomo, że zapasy materiałów budowlanych w gospodarstwach budujących będą bez porównania większe niż w nie budujących. W gospodarstwach budujących zaś o większych wydatkach na budownictwo muszą być jeszcze wyższe. Dokonując odpowiednich obliczeń chodziło nam głównie o pokazanie skali zjawiska, co spełnia tab. 6.

W tabeli tej na uwagę zasługuje wartość zapasów materiałów budowlanych w gospodarstwach nie budujących, zwłaszcza na obszarze III, gdzie ruch budowlany jest większy aniżeli na obu pozostałych obszarach. Jeżeli

przeciętna wartość zapasów materiałów budowlanych w gospodarstwach nie budujących przekracza 1000 zł, może to być dowodem gromadzenia tych zapasów na dłużej przed rozpoczęciem budowy.

Tabela 6

Wartość zapasów materiałów budowlanych indywidualnych gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość w roku 1959/60
(W złotych na gospodarstwo)

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym na obszarze		
		I	II	III
Stan na początku roku				
Gospodarstwa nie budujące	577	166	485	1 009
Gospodarstwa budujące	3 008	1 533	2 534	3 641
w tym o wydatkach na budownictwo w tys. zł				
0,5— 5,0	1 533	426	874	2 164
5,0—10,0	3 544	1 747	4 530	3 630
10,0—20,0	4 595	6 147	3 923	4 326
20,0 i więcej	8 699	—	4 841	10 950
Przyrost zapasów w ciągu roku				
Gospodarstwa nie budujące	106	105	103	108
Gospodarstwa budujące	1 586	1 465	1 214	1 770
w tym o wydatkach na budownictwo w tys. zł				
0,5— 5,0	930	721	896	1 016
5,0—10,0	1 726	1 393	888	2 110
10,0—20,0	2 464	4 623	1 225	2 238
20,0 i więcej	4 067	—	2 854	4 729
Zmniejszenie zapasów w ciągu roku				
Gospodarstwa nie budujące				
Gospodarstwa budujące				
w tym o wydatkach na budownictwo w tys. zł				
0,5— 5,0	623	294	482	791
5,0—10,0	1 502	1 487	2 417	1 177
10,0—20,0	3 487	4 509	3 063	3 301
20,0 i więcej	6 790	—	3 994	8 437

Pożyczone środki pieniężne. Szczegółowe wyniki rachunkowości za rok 1959/60 opublikowane przez Instytut Ekonomiki Rolnej nie zawierają informacji o przeznaczeniu pożyczek uzyskiwanych i spłacanych przez gospodarstwa rolne. W pieniężnych przychodach i rozchodach łącznie ujmuję się więc pożyczki na budownictwo, na rozwój produkcji itp.

Należy liczyć się z tym, że gospodarstwa korzystające z pieniężnych pożyczek na określone cele, nie zawsze na te właśnie cele je zużytkowują. Potwierdziły to przypadki, z jakimi autor spotykał się w czasie badań terenowych. Poza tym na sytuację finansową gospodarstwa wpływają

wszystkie pożyczki, niezależnie od ich przeznaczenia i od źródeł pochodzenia. Z tych więc względów analiza łącznych pożyczek w powiązaniu z działalnością budowlaną badanych indywidualnych gospodarstw rolnych jest również wskazana.

Jeżeli prowadzenie działalności budowlanej wymaga posiadania większych zasobów pieniężnych i uzupełniania ich drogą pożyczek, wysokość łącznych pożyczek zaciąganych przez gospodarstwa budujące powinna być większa od pożyczek, z których korzystają gospodarstwa nie budujące. W porównaniu z gospodarstwami nie budującymi pożyczki w gospodarstwach budujących były wyższe w całej zbiorowości o 93%, na obszarze I o 92%, II o 106%, III o 80%.

Można było również przypuszczać, że zachodzi zależność wysokości wydatków na budownictwo od wysokości pożyczek. W poszczególnych grupach o różnym poziomie wydatków na budownictwo, pożyczki gospodarstw budujących były wyższe niż gospodarstw nie budujących o następujące odsetki:

0,5— 5,0 tys. zł	o 17%
5,0—10,0 „ „	o 122%
10,0—20,0 „ „	o 184%
20,0 tys. zł i więcej	o 371%

Wysokość pożyczek musiała zatem wywierać wpływ na wysokość wydatków na budownictwo, a więc i na zakres robót budowlanych, jeżeli nawet nie budownictwo było przeznaczeniem tych pożyczek.

Pożyczki z uspołecznionych źródeł. Podział uzyskiwanych przez badane gospodarstwa pożyczek według źródeł ich pochodzenia może wydawać się zagadnieniem drugorzędym. Nie jest jednak sprawą obojętną w przeprowadzanej analizie, a tym bardziej dla samych indywidualnych gospodarstw rolnych, kto udziela pożyczki. Łączą się z tym bowiem takie kwestie, jak wysokość pożyczek, ich oprocentowanie, okres spłaty itp. Nie wchodząc bliżej w poruszony temat można przypuszczać, iż przynajmniej ze względu na oprocentowanie i okres spłaty bardziej korzystne byłyby dla gospodarstw rolnych pożyczki pochodzące z uspołecznionych źródeł.

W badanych gospodarstwach nie budujących 68% łącznych pożyczek pochodziło ze źródeł uspołecznionych a 32% ze źródeł prywatnych. W gospodarstwach budujących odpowiednie odsetki wynosiły 77 i 23%. Udziały pożyczek z uspołecznionych źródeł w podziale terytorialnym były następujące:

w gospodarstwach nie budujących na obszarze	
I	68,7%
II	79,5%
III	57,9%
w gospodarstwach budujących na obszarze	
I	81,2%
II	84,4%
III	69,7%

Można zatem przypuszczać, że uspołecznione pożyczki znacznie ułatwiały prowadzenie działalności budowlanej, zwłaszcza w gospodarstwach

o wyższych wydatkach na budownictwo. Udziały pożyczek społecznych były bowiem większe w gospodarstwach o wyższych wydatkach na budownictwo.

Zarówno nie budujące, jak i budujące badane gospodarstwa rolne na obszarach II i I w większym stopniu korzystały z pożyczek z społecznych źródeł niż gospodarstwa na obszarze III (tab. 7). Na obszarze III większa więc musiała być rola pożyczek prywatnych.

Tabela 7

Pożyczone środki pieniężne indywidualnych gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość w roku 1959/60
(W złotych na gospodarstwo)

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym na obszarze		
		I	II	III
Pożyczki z społecznych źródeł				
Gospodarstwa nie budujące	1 841	1 732	3 094	1 383
Gospodarstwa budujące	4 036	3 939	6 751	2 993
w tym o wydatkach na budownictwo w tys. zł				
0,5—5,0	2 310	2 334	4 658	1 451
5,0—10,0	4 652	4 819	8 053	3 363
10,0—20,0	6 209	7 503	7 970	4 854
20,0 i więcej	10 308	40 000	11 830	8 625
Pożyczki z prywatnych źródeł				
Gospodarstwa nie budujące	881	790	797	1 004
Gospodarstwa budujące	1 219	913	1 249	1 300
w tym o wydatkach na budownictwo w tys. zł				
0,5— 5,0	884	884	667	962
5,0—10,0	1 397	991	1 308	1 505
10,0—20,0	1 511	353	1 782	1 824
20,0 i więcej	2 517	10 000	2 742	2 173

W ogóle rola wszelkich pożyczek na obszarze III jest niezmiernie ważna, chociażby ze względu na znaczny ruch budowlany na tym obszarze i ze względu na przeciętnie mniejsze własne środki pieniężne budujących gospodarstw rolnych. Pożyczki przeto stanowią tu bardzo istotne ułatwienie realizacji budownictwa. Są one jednak równocześnie poważnym obciążeniem gospodarstw. Stosunek pożyczek do pieniężnych przychodów z produkcji towarowej i pracy poza gospodarstwem na obszarze III był następujący, w gospodarstwach o wydatkach na budownictwo:

0,5— 5,0 tys. zł	— 6,8%
5,0—10,0 „ „	— 11,8%
10,0—20,0 „ „	— 13,8%
20,0 tys. zł i więcej	— 22,3%

W gospodarstwach zaś o wydatkach na budownictwo przekraczających 30 tys. zł stosunek ten był jeszcze wyższy i wynosił 30%.

Zadłużenie. W świetle wyników rachunkowości za rok 1959/60 okazuje się, iż na początku badanego okresu gospodarstwa budujące były bardziej zadłużone. Częściowo może to mieć przyczynę w długotrwałości procesu budowlanego przekraczającego jeden rok gospodarczy. Gospodarstwa budujące na obszarze II były tym bardziej zadłużone na początku roku, im większy był ich program budowlany. Na obszarach I i III w grupach gospodarstw o wyższych wydatkach na budownictwo zadłużenie na początku roku było nieco mniejsze w porównaniu z innymi gospodarstwami (tab. 8). Być może, właśnie mniejsze początkowe zadłużenie pozwoliło tym gospodarstwom na wydatkowanie większych sum w ciągu roku.

Tabela 8

Zadłużenie indywidualnych gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość w roku 1959/60
(W złotych na gospodarstwo)

Wyszczególnienie	Ogółem	W tym na obszarze		
		I	II	III
Stan na 1. 7. 1959				
Gospodarstwa nie budujące	6 758	7 330	9 502	4 984
Gospodarstwa budujące	9 692	13 296	13 551	7 077
w tym o wydatkach na budownictwo				
w tys. zł				
0,5— 5,0	8 268	11 815	10 502	6 199
5,0—10,0	10 786	19 037	12 631	8 091
10,0—20,0	12 732	14 325	18 754	9 185
20,0 i więcej	11 918	6 516	20 762	7 527
Stan na 30. 6. 1960				
Gospodarstwa nie budujące	5 852	6 136	8 787	4 265
Gospodarstwa budujące	10 395	13 183	15 125	7 683

Z porównania początkowych i końcowych stanów zadłużenia wynika, że nie budujące gospodarstwa zmniejszyły swoje zadłużenie w ciągu roku, wzrosło ono natomiast w gospodarstwach budujących, z wyjątkiem obszaru I.

W stosunku do wysokości pieniężnych przychodów z produkcji towarowej i z pracy poza gospodarstwem (= 100) stany zadłużenia na początku i końcu badanego okresu były następujące:

	1.7.1959	30.6.1960
gospodarstwa nie budujące		
ogółem	18,5%	16,0%
na obszarze I	18,9%	15,8%
II	21,2%	19,6%
III	16,3%	14,0%
gospodarstwa budujące		
ogółem	19,8%	21,3%
na obszarze I	24,8%	24,6%
II	19,7%	22,0%
III	17,9%	19,4%

Jeżeli strukturę pożyczek w ciągu roku porównamy ze strukturą wierzytelności na początku roku, możemy wówczas stwierdzić, że wzrastało zadłużenie wobec prywatnych wierzycieli. Wzrost ten w ciągu roku w porównaniu ze stanem na początku wynosił w gospodarstwach nie budujących 49,3%, w gospodarstwach budujących 17,8%.

Nie trzeba jednak zapominać, że prywatne pożyczki są raczej krótkoterminowe i nie dają możliwości podjęcia większych inwestycji. W gospodarstwach budujących, w których zapotrzebowanie na pożyczki powinno być większe niż w nie budujących, wzrost udziału prywatnych pożyczek na ogół nie był duży. Wyższy był on jedynie w gospodarstwach o wydatkach na budownictwo nie przekraczających 5 tys. zł i wynosił 48%, gdy tymczasem w pozostałych gospodarstwach budujących zaledwie 0,5%. W gospodarstwach o najwyższych wydatkach na budownictwo udział pożyczek z prywatnych źródeł zmalał nawet w ciągu roku 1959/60.

Wysokość i struktura wydatków. Zagadnieniu temu nie poświęcimy w artykule wiele uwagi. Pragniemy jedynie wskazać niektóre dane obrazujące wysokość wydatków na potrzeby produkcji, konsumpcji oraz zakupu maszyn i żywego inwentarza (tab. 9).

Tabela 9

Pieniężne wydatki indywidualnych gospodarstw rolnych prowadzących rachunkowość w roku 1959/60
(w złotych na gospodarstwo)

Wyszczególnienie	Razem	W tym na potrzeby			
		pro- dukcji	zakupu		kon- sump- cji
			maszyn	inwen- tarza żywego	
Gospodarstwa nie budujące	40 615	13 481	2 198	2 766	16 325
Gospodarstwa budujące	56 916	19 066	2 621	3 265	17 564
w tym o wydatkach na budownictwo					
w tys. zł					
0,5— 5,0	47 905	16 438	2 502	3 197	17 020
5,0—10,0	56 183	18 432	2 548	3 242	16 881
10,0—20,0	77 409	28 442	3 444	3 450	20 497
20,0 i więcej	84 109	22 931	2 314	2 839	17 989
Obszar I					
Gospodarstwa nie budujące	42 517	13 164	2 563	2 697	18 145
Gospodarstwa budujące	61 415	19 682	3 429	3 120	22 021
Obszar II					
Gospodarstwa nie budujące	50 237	19 998	3 106	2 967	17 636
Gospodarstwa budujące	80 476	33 641	3 566	4 216	20 818
Obszar III					
Gospodarstwa nie budujące	34 493	10 854	1 444	2 741	14 010
Gospodarstwa budujące	46 252	13 124	2 004	2 832	14 930

Gospodarstwa budujące, dzięki wyższym przeciętnym przychodom więcej pieniędzy mogą przeznaczać na inne cele poza budownictwem, niż gospodarstwa nie budujące.

Udział pieniężnych wydatków na potrzeby produkcyjne nie tylko nie maleje w miarę wzrostu wydatków na budownictwo, ale rośnie. Wynosił on w gospodarstwach o wydatkach na budownictwo:

0,5— 5,0 tys. zł	— 16,4%
5,0—10,0 „ „	— 18,4%
10,0 tys. zł i więcej	— 26,2%

Zjawisko to występuje w przekroju terytorialnym.

W ogóle gospodarstwa budujące, mimo prowadzenia działalności budowlanej, która pochłaniała przeciętnie 13% wszystkich wydatków, więcej przeznaczały na potrzeby produkcyjne niż gospodarstwa nie budujące, bo 33,5%, gdy te ostatnie 33,2%. W liczbach bezwzględnych różnice są znacznie wyższe. Jedynie wydatki na potrzeby konsumpcyjne, chociaż w liczbach bezwzględnych są wyższe, ulegają ograniczeniu w gospodarstwach budujących. Udział ich w gospodarstwach nie budujących wynosił 40%, a w budujących 31%. Udział ten malał w gospodarstwach o wyższych wydatkach na budownictwo i wynosił:

0,5— 5,0 tys. zł	— 35,5%
5,0—10,0 „ „	— 30,0%
10,0—20,0 „ „	— 26,5%
20,0 tys. zł i więcej	— 21,4%

Częściowe wyniki badań¹ prezentowane w niniejszym artykule pozwalają na stwierdzenie, że w roku 1959/60 działalność budowlaną w zasadzie prowadziły gospodarstwa zamożniejsze, o wyższym poziomie przeciętnych własnych środków pieniężnych. Poziom tych środków pozwalał gospodarstwu budującemu, mimo prowadzenia działalności budowlanej, na ponoszenie nakładów na cele produkcyjne i konsumpcyjne nie mniejszych niż w gospodarstwach nie budujących. Działalność budowlana wiąże się z pewnymi trudnościami finansowymi, którym gospodarstwa zapobiegają, zaciągając wyższe pożyczki, wycofując oszczędności.

Przeprowadzona analiza wykazała ponadto, że dane rachunkowości rolnej stanowią bardzo cenne źródło informacji dla analizy działalności budowlanej w indywidualnej gospodarce. Istnieje jednak trudność posługiwania się tymi danymi, jeżeli nie są one opracowane i opublikowane w taki sposób, w jaki uczyniono to dla roku 1959/60.

¹ Szczegółowe wyniki analizy we wszystkich przekrojach według wielkości gospodarstw i in. zawiera opracowanie: Zbigniew M. Skałuba — Pieniężne wydatki na budownictwo rolników indywidualnie gospodarujących (w świetle opublikowanych przez IER wyników rachunkowości w roku 1959/60) Instytut Budownictwa Mieszkaniowego, Warszawa 1965.

ЗБИГНЕВ СКАЛУБА
Институт Жилищного Строительства
В а р ш а в а

**СТРОИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ В КРЕСТЬЯНСКИХ ХОЗЯЙСТВАХ
В 1959/60 ГГ.**

С о д е р ж а н и е

В статье представлены результаты анализа строительной деятельности в крестьянских единоличных хозяйствах.

Анализом охвачен вопрос влияния уровня денежных средств, равно собственных как и одолженных, доходов, как последствия труда вне хозяйства — на уровень и структуру издержек на строительство в крестьянских хозяйствах.

Строящие хозяйства подвержены отдельному анализу согласно уровню издержек на строение. Автор приходит к заключению, что строительная деятельность в период 1959/60 гг. велась в общем более зажиточными хозяйствами.

ZBIGNIEW SKAŁUBA
Institute of Dwelling Building
W a r s z a w a

BUILDING ACTIVITY OF INDIVIDUAL FARMS IN 1959/60

S u m m a r y

The article deals with the results of the analysis of building activity in individual farms.

The analysis discusses the influence of the amount of own and borrowed money resources, of incomes from the work outside the farm upon the level and structure of the expenses on building in individual farms.

The farms which run construction are analysed separately taking into consideration the amount of expenses on building. The author arrives at the conclusion that in 1959/60 building activity was run generally by richer farms.

